

Лекція № 1

Тема лекції: «Сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку тваринництва з метою забезпечення здорового харчування людей»

План лекції

1. Сучасний стан тваринництва в Україні.
2. Основні проблеми галузі тваринництва.
3. Перспективи розвитку тваринництва у Україні.

Література

1. Бусенко О. Т., Столюк В. Д., Могильний О. Й. Технологія виробництва продукції тваринництва: підручник. Київ: Вища освіта, 2005. 496 с.
2. Волощук, В. М. Стан і перспективи розвитку галузі свинарства. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 2. С. 17- 20.
3. Галушко В. П., Ван Хуленбрук Гвідо, Ковтун О. А. Основи аграрної економіки: підручник. Київ: Вища освіта, 2003. 399 с
4. Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І., Олійник Я. Б. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2000. 364 с
5. Задорожній А. А., Туринський В. М Тенденції розвитку племінного птахівництва. *Сучасне птахівництво*. 2012. № 2. С. 10-12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sps_2012_2_4.
6. Іванюта В. Ф., Бейдик Н. М. Стан і проблеми виробництва продукції свинарства в Україні. *Агросвіт*. 2008. № 10. С. 25-27.
7. Месель-Веселяк В. Я., Мазуренко О. В. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України. Київ : ННЦ ІАЕ, 2004. 198 с.
8. Пархоμεць М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молочно-продуктового підкомплексу в ринкових умовах : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 346 с.
9. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування галузі м'ясного скотарства в умовах кризи. *Зб. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету* (ек. науки). Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. № 2 (10). 446 с.
10. Стратегія розвитку сільського господарства України на період до 2020 року: Проект. Київ, 2012. Режим доступу: http://iae.faaf.org.ua/images/iae/strateg_agro_print0.pdf.
11. Хомовий С. М. Основні тенденції розвитку виробництва і реалізації продукції тваринництва в Україні. *Зб. наук. праць за матер. Міжнародної науково-практичної конференції „Ринкова трансформація національної*

економіки: досягнення теорії та проблеми практики”. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2010. № 99. С. 347-351

12. Чернюк Л. Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах : проблеми та перспективи.

Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки. 2011. № 1 (48). С. 252-256.

Зміст лекції

1. Сучасний стан тваринництва в Україні.

Тваринництво в Україні має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки держави та має потенційно значний експортний потенціал. Однак, фактичний стан галузі впродовж останніх 30 років не відповідає потенційним можливостям і характеризується стійкою тенденцією до скорочення чисельності майже всіх видів сільськогосподарських тварин.

Тваринництво є важливою галуззю національної економіки, яка забезпечує населення продуктами харчування, переробну промисловість – сировиною, а також сприяє створенню необхідних державних резервів тваринницької продукції, інтенсивному використанню земельних ресурсів. Проте фактичний стан галузі нині не відповідає її потенційним можливостям і потребує додаткової уваги з боку держави.

2. Основні проблеми галузі

- Зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин.
- Знищення аборигенних і локальних вітчизняних порід.
- Неефективність існуючої системи селекції.
- Зростання залежності від імпорту генетичних ресурсів.

Зменшення поголів'я тварин

Порівняно з 1990 роком в Україні поголів'я великої рогатої худоби наразі становить лише 11%, зокрема корів 15%, свиней – 35%, овець і кіз – 14%. За даними Держстату станом на 1 травня 2023 року утримується 2549,8 тис. голів ВРХ, зокрема 1355,2 тис. корів, овець та кіз – 965,2 тис. голів, свиней – 5028,4 тис. голів. Зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин значно ускладнює ситуацію із забезпеченням населення України продуктами харчування тваринного походження.

Знищення вітчизняних порід

В Україні вже зникло 16 вітчизняних порід і порідних груп (14,3% світового списку) п'яти видів сільськогосподарських тварин, а саме:

- Чотири породи коней;

- Чотири породні групи свиней;
- Три породи великої рогатої худоби;
- Три породи овець;
- Дві породи кіз.

Лише 20% племінних породних популяцій перебувають поза зоною ризику істотного зменшення поголів'я.

Неефективність системи селекції

Існуюча нині система селекції у тваринництві за основними параметрами (система збору інформації, система випробування і методологія оцінки племінної цінності тварин, ведення обліку продуктивності тварин тощо) недостатньо ефективна. Така ситуація зумовила зниження конкурентоспроможності вітчизняних племінних ресурсів порівняно із зарубіжними та збільшення їх імпорту, а також повну втрату впливу вітчизняних племінних підприємств на окремі галузі тваринництва (промислове м'ясне та ячне птахівництво, свинарство, спортивне конярство).

Зростання залежності від імпорту генетичних ресурсів

Масштаби імпорту селекційного матеріалу (сперма, плідники, молодняк тощо) у окремих сегментах галузі тваринництва набули загрозового характеру. Зростання залежності від імпорту генетичних ресурсів у тваринництві повинно стати поштовхом до повернення використання у виробничому процесі переважно вітчизняних генетичних ресурсів порід тварин як стратегічно важливого елемента національної безпеки.

Однак, незважаючи на певні позитивні зрушення, у тваринництві існує також низка проблем, які потребують вирішення. Це і недостатня кормова база, і здебільшого низька якість продукції, і відсутність стабільності у державній підтримці сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал, і, як наслідок, відсутність ринків збуту тощо. Усе це негативно позначається на галузі і, зокрема, на можливості залучення інвестицій.

У сьогоdnішніх умовах невизначеності, розвитку соціально-економічних диспропорцій, політичної та економічної кризи в Україні, яка розпочалася у 2013 році, а також військового конфлікту у нашій країні назріла потреба в упорядкуванні, визначенні, конкретизації ідей теорії та практики щодо розвитку галузі тваринництва та інвестиційної привабливості для інвестора.

Проблемі розвитку тваринництва в Україні та ефективності функціонування галузі присвячені наукові дослідження вітчизняних вчених: С. П. Азізова, В. Г. Андрійчука, В. І. Аранчій, В. І. Бойка, О. М. Бородіної, М. В.

Зубця, С. М. Кваші, О. В. Мазуренка, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака та інших.

Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць у даному напрямку, а також враховуючи специфічність галузі та кризову ситуацію, у якій вона знаходиться сьогодні, питання становлення і розвитку тваринницької галузі не втрачають своєї актуальності.

Процес переходу країни до ринкових методів господарювання ознаменувався кризою, яка охопила насамперед сільське господарство. При цьому найбільшого спаду зазнало тваринництво.

Після розпаду СРСР руйнування інфраструктури сільського господарства в Україні, як і економіки країни загалом, призвело до негативних явищ в українській тваринницької галузі. Зниження рентабельності виробництва яловичини змусило великі сільськогосподарські підприємства, на які в радянський час припадала лєвова частка поголів'я ВРХ, відмовлятися від вирощування худоби як від нерентабельного виду бізнесу.

У 1990 році виробництво продукції тваринництва в Україні досягло своєї вершини, що збіглося у часі з розпадом СРСР і утворенням вільної, територіально незалежної держави.

Процес перетворення командно-розподільчої системи у ринкову тривав в Україні значний відрізок часу і, на наш погляд, продовжується й досі.

Перехідна економіка — це незбалансована національна економічна система, підсистемами і системами якої є часто змінні в часі величини [12, с. 73]. Проблема створення української системи перехідної економіки переходу до ринку і сьогодні є дуже актуальною. Як відомо, Україна була не готова до ринкової трансформації, що не могло позитивно відобразитись на економіці країни та галузі тваринництва загалом. Навіть сьогодні, після багатьох років трансформації галузі тваринництва, за даними Державного комітету статистики України, ми спостерігаємо тенденцію до скорочення виробництва продукції і зменшення поголів'я тварин загалом.

До складу тваринництва України входить скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство та менш поширені кролеводство, рибництво, бджільництво, звірівництво та інші. Скотарство як найбільш складна і надзвичайно важлива галузь сільського господарства є найважливішим індикатором стану тваринницької галузі [9, с. 19].

Вона ґрунтується на розведенні великої рогатої худоби. У галузі зосереджено 65 % умовного продуктивного поголів'я худоби. Головна її продукція - м'ясо і молоко. Залежно від того визначають такі напрями спеціалізації скотарства: молочний, молочно-м'ясний, м'ясний і м'ясомолочний [7]. В Україні найпоширенішими є червона степова, чорно-ряба та сьиментальська породи великої рогатої худоби. В окремих областях і районах поширені лебединська, бура карпатська, червона поліська, українська білоголова породи.

Тільки в окремих господарствах збереглося поголів'я таких порід, як українська білоголова, сіра українська та пінцгау.

Нині в Україні створюються нові молочні та м'ясні породи й типи великої рогатої худоби: українська м'ясна, волинська м'ясна та ін. З метою створення нових м'ясних порід худоби в країну імпортують такі м'ясні породи, як абердин-ангуську, герефордську, кіанську, шароле, лімузин [8].

Так протягом останніх років поголів'я ВРХ скоротилося майже у 7 разів, у тому числі корів у 4 рази (таблиця 1).

Якщо аналізувати виробництво м'яса, то з даних державної статистичної служби ми можемо побачити, що воно зменшилось майже у 5,5 разів, а виробництво молока зменшилось фактично у 2 рази з початку незалежності нашої країни.

Але якщо брати до уваги аналіз скотарства за останні роки, то падіння відбувається у незначній кількості протягом року, в діапазоні 3-10 %.

Однією з ефективних галузей тваринництва є свинарство. Воно забезпечує населення цінними продуктами харчування, такими, як м'ясо, сало.

Після забою свиней залишаються побічні продукти – шкури, щетина, кишки, кров тощо, які використовують як сировину для подальшої переробки [1, с. 213].

Серед сільськогосподарських тварин свині виділяються високим забійним виходом: у молодняка він становить 70-75 %, у дорослих тварин – 80-85 %. Свиняче м'ясо відрізняється великим вмістом повноцінного і легкозасвоюваного білка і незамінних амінокислот. Перетравність свинячого м'яса в організмі людини становить 90-95 %, а свинячого жиру – 97-98 %. За калорійністю свинина значно перевершує яловичину і баранину. У 1 кг свинини середньої якості міститься близько 2500 калорій, а в 1 кг яловичини – тільки 1500 [2, с. 12].

Для свиней характерні скороспілість та багатоплідність, які дають можливість за короткий період отримати від них значно більше м'яса, ніж від інших видів сільськогосподарських тварин. Тому не випадково свинарство вважають галуззю великих можливостей [1, с. 213].

В Україні на 1 січня 2018 р. налічувалося 6109,9 тис. гол свиней (рис.1). Не оминула криза і свинарство. Якщо порівнювати поголів'я свиней від 1991р. і до 2018р. то кількість поголів'я зменшилося у своїй кількості в 3,2 раза. Якщо аналізувати дані за останні роки, то поголів'я зменшується з кожним роком у середньому на 10 %. Як наслідок, об'єми виробленого м'яса впали фактично у 2 рази за період з 1991-2018 рр.: з 1576,3 тис. т до 735,9 тис. т відповідно.

Найбільш поширеними вітчизняними породами свиней в Україні є велика біла, українська степова біла, миргородська, а серед зарубіжних – ландрас і дюрок. Серед перспективних порід для одержання нежирної свинини –

полтавська і українська м'ясні [6]

Провідні позиції в галузі тваринництва на сьогодні займає птахівництво. Народногосподарське значення птахівництва визначається його можливістю постачати цінні продукти харчування - яйця і м'ясо, які характеризуються високою поживністю, відмінними дієтичними і смаковими якостями. Побічну продукцію птиці ефективно використовують у народному господарстві. Так пух і пір'я є цінною сировиною для легкої промисловості. Послід птиці багатий на протеїн (25-40 %), фосфор та інші мінеральні речовини, тому його використовують як органічне добриво. Після висушування послід можна згодувати великій рогатій худобі і свиням. Наявність у його складі сечової кислоти дає можливість використовувати послід для виготовлення медичних препаратів. Із відходів забою та інкубації яєць виготовляють сухі білкові корми, що містять 50-85 % протеїну, всі незамінні амінокислоти, вітамін В12 та інші поживні речовини [1, с. 333].

В Україні вирощують курей, індичок, качок, гусей, цесарок, перепілок та ін.

Як свідчать дані таблиці 2, загальна кількість птиці в Україні, починаючи з 1991р. і закінчуючи 2018р., зменшилась на 16,8 %. Але, якщо аналізувати дані останніх років, то кількість птиці в країні змінюється в межах 1-1,5 %. Прогрес у птахівництві багато в чому залежить від селекційної роботи, спрямованої на створення і вдосконалення існуючих порід, ліній і кросів птиці. Велике значення мають також повноцінна і збалансована годівля, впровадження в галузь нових вискоєфективних і ресурсозберігальних технологій. Експерти вважають, що успіх у виробництві м'яса птиці на 40 % залежить від селекції, на 30 % – від технології і на 30 % – від годівлі. Таким чином, частка чинників середовища (система утримання, умови годівлі, параметри мікроклімату тощо) становить близько 60 %, а спадкових (порода, лінія, крос, стать) – 40 % [5].

Важливим фактором розташування птахівництва є орієнтація на споживача. Тому найвища концентрація поголів'я птиці спостерігається в приміських АПК. Висока концентрація спостерігається також у лісостепу і в степу, де птахівництво орієнтується на виробництво зерна (концентрованих кормів) [4, с. 224].

Ринок продукції тваринництва займає важливе місце в загальному ринку продовольства України. Від його рівня й розвитку залежить забезпечення потреб населення продуктами харчування, що виробляються з тваринницької продукції [11, с. 348], тому, як і інші ринки, він має свої особливості:

- якісно виділяється серед інших ринків сукупністю товарів, що реалізуються на ньому. Товари об'єднані в певні групи, як-от: м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, яйця;

- має високий рівень взаємозамінності і низьку еластичність за доходами, а обумовленість обсягів виробництва товарів забезпечується не лише

платоспроможним попитом, але й фізіологічними нормами споживання;

- на ньому реалізуються товари першочергової необхідності — продукти харчування, що мають найважливіше значення для існування людини;

- він є визначальним результатом функціонування сільського господарства та переробних галузей;

- безперервність функціонування ринку, що викликано необхідністю щоденного задоволення потреб у харчуванні;

- продукція усіх виробників є відносно однорідною [7, с. 9-10].

Як специфічний вид ринку, він водночас є і складною економічною системою, стан і можливості розвитку якої визначаються чинниками, що охоплюють комплекс природно-кліматичних, організаційно- економічних, науково-технічних, соціальних та політичних умов функціонування. Загалом же ринок сільськогосподарської продукції, як його характеризує В. П. Галушко та Гвідо Ван Хуленбрук [3, с. 115], є надзвичайно динамічний і мінливий, його межі безперервно розширюються або звужуються, відбуваються різні структурні зрушення, що супроводжуються змінами цін і обсягів товарної маси.

Сьогодні на ринку ситуація з виробництвом та реалізацією тваринницької продукції залишається досить складною. Невирішеною є проблема забезпечення м'ясом та м'ясними продуктами власного виробництва. Значно знизився рівень споживання цієї продукції у розрахунку на одну особу. У зіставленні з європейцем чи американцем, українець у середньому за рік споживає їх у 2 рази менше.

Але загальний потенціал споживчого попиту на сьогодні є значно більшим. Підвищення рівня вживання тваринницької продукції до рекомендованих Українським науково-дослідним інститутом харчування норм споживання основних продуктів дало б можливість підвищити сумарний обсяг споживчого попиту в декілька разів (табл. 3).

Сьогодні галузі, об'єднані загальним поняттям «українське тваринництво», розвиваються досить різнопланово як загалом по Україні, так і на підприємствах різного типу.

Зважаючи на ситуацію, що склалась у сільському господарстві та в тваринництві зокрема, НААН України спільно з ННЦ «Інститут аграрної економіки» розробила проект стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Стратегією передбачається доведення споживання продукції тваринництва на одну особу до науково обґрунтованого рівня: м'яса – до 91,0 кг у 2020 р. (при нормі споживання – 80 кг); молока – 375 кг відповідно (при нормі 380); яєць – до 300 шт. (при нормі 290 [10]).

Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення, в тваринництві існує також низка проблем, які потребують вирішення. Це і недостатня кормова база, і здебільшого низька якість продукції, і відсутність стабільності у державній підтримці сільгоспвиробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений

експортний потенціал і, як наслідок, відсутність ринків збуту тощо. Усе це негативно позначається на галузі і на можливості залучення інвестицій зокрема.

Частковому вирішенню зазначених проблем може сприяти створення і розвиток вертикально інтегрованих аграрних холдингів, які б організаційно пов'язували усі етапи бізнесу від вирощування зернових культур, виготовлення комбікормів, відгодівлі тварин, переробки м'яса і молока до їх реалізації через власні збутові мережі.

Іншими напрямками, які потребують значної уваги і підтримки з боку держави, є відродження племінної справи і розвиток селекційних програм, сприяння створенню кооперативів у молочному скотарстві, посилення ветеринарно-санітарного контролю, розробка нових і сприяння дотриманню існуючих стандартів, обов'язкове виконання вимог яких забезпечило б надходження на ринок дійсно якісної і конкурентоспроможної продукції.

3. Перспективи розвитку тваринництва у Україні.

Для подолання проблем галузі тваринництва та забезпечення її ефективного розвитку необхідно вжити комплексних заходів, зокрема:

- Запровадження ефективної системи стимулювання розвитку племінного тваринництва.
- Вдосконалення системи селекції та розведення сільськогосподарських тварин.
- Розробка та впровадження заходів щодо збереження та відновлення вітчизняних порід тварин.
- Забезпечення сталого розвитку галузі тваринництва є важливим завданням для держави, оскільки від цього залежить забезпечення населення України продуктами харчування тваринного походження, а також розвиток експортного потенціалу країни.